

STASĖ MATULAITYTĖ

Vilniaus universiteto Knygotyros katedra, Universiteto 3, 2734 Vilnius, Lietuva

SENIEJI VILNIAUS KALENDORIAI
(XVI–XVII a.)

Kalendorius – tai tam tikrų laiko tarpų skaičiavimo sistema, pagrįsta matomų dangaus kūnų periodišku judėjimu. Dar iki atsirandant spaudai, stebėdami dangaus reiškinius, jų dėsningumus žmonės įvairiais būdais bandė užfiksuoti išdėždami tam tikrus ženklus lazdose, lentelėse, įausdami į juostas.

Lietuvos nacionaliniame muziejuje (LNM) saugomi du mediniai runomis išrašyti kalendoriai. Vienas iš jų yra devynių lapų knygelė (6x8,1 cm), kur išraižyta gausybė ženklų ir simbolių. Kad tai kalendorius, patvirtina raižinių skaičius – 365, iš kurių kas septintas pasikartoja. Knygelė pagaminta 1638 m. Kitas kalendorius – 119 cm keturbriaunė (2x4 cm) lazda su rankena. Ant jos šonų irgi išraižyti runų rašmenys ir piktogramos. Prof. Pranė Dundulienė rašė¹, kad šie kalendoriai saugoti Vilniaus universitete, o ji uždarius, išvežti į Kijevo universitetą. Vilniaus universiteto observatorijos astronomas Matvejus Gusevas (1826–1866) pagaminęs jų kopijas Vilniaus senienų muziejui, iš kurio šie eksponatai pateko į Lietuvos valstybinę istorijos ir etnografijos muziejų (dabar LNM).

Runų raštas – vienas seniausių Šiaurės Europoje, mūsų eros pradžioje atsiradęs Skandinavijoje. Akmenyje, kaule, medyje, metale runas raižė vikingai ir gotai. Vokietijoje runos vartotos iki VII, Anglijoje – iki X, Skandinavijoje – iki XIV a. Ar vartotos runos Lietuvoje, iki šiol vienos nuomonės nėra, nes nerasa patikimų įrodymų. Dauguma manančiųjų², kad lietuviai runų raštą taip pat turėję, šiam teiginiui patvirtinti pateikia minėtus kalendorius, kurie gali

¹ Dundulienė P. Lietuvių etnologija. Vilnius, 1991. P. 394.

² Tas pat; Dundulienė P., Straizys V. Apie senovės lietuvių raštą // Mokslas ir gyvenimas. 1985, Nr. 12, p. 26–28; Gustaitis A. Lietuvių genčių raštui tūkstantmečiai // Karys (Brooklyn). 1989, Nr. 9, p. 425–427; Mokslo Lietuva. 1991, lapkr. (Nr. 20), p. 4; Račkus A. Senovės lietuvių raštas : spėlionė ar tikrovė / parengė V. Valiūnas // Lietuvis. 1993, Nr. 2, p. 1–2; Stanišauskas P. Baltų runų raštas // Prūsijos kultūra. Vilnius, 1994. P. 259–267.

būti patekę ir iš kaimyninių šalių, bei kai kuriuos kitus negausius pavyzdžius. Vis dėlto kai kurie mokslininkai³ mano, kad į tokius teiginius reikia žiūrėti skeptiškai, o prof. Vaclovas Biržiška⁴ juos laiko patriotiškai nusiteikusių fantazuotojų išmone. Kaip pavyzdį jis aprašo⁵ vadinamosios Lietuvos Didžiojo kunigaikščio Gedimino lazdos – tų laikų kalendoriaus – istoriją. Tai buvęs metalinis velenėlis, aplenktas vario skarda, kurioje punktyru iškalti įvairūs ženklai. Jis esą 1680 m. buvęs rastas Trakų apylinkėse, Strėvos skardyje. Radėjai velenėlį padovanoję Naugarduko vaivadai Steponui Aleksandravičiui, iš kurio per keletą rankų jis atsidūręs pas istoriką Teodorą Narbutą (1784–1864). Šis padaręs velenėlio ženklų nuorašą ir 1856 m. jį nusiuntęs M. Gusevui iššifruoti (pats ir iššifravimo būdus astronomui nurodęs). M. Gusevas apie šį radinį paskelbęs straipsnį⁶. Tačiau V. Biržiška mano, kad visą šią velenėlio istoriją, kaip ir ne vieną kitą, bei jo ženklų nuorašą sukūręs pats T. Narbutas (velenėlio ženklai pasiskolinti iš Droičino plombų), norėdamas įrodyti, kad lietuviai ne prastesni už savo kaimynus.

Taigi ginčai dėl runų ar kokio kito senovės lietuvių vartoto rašto tebevyksta. Neturint pakankamų ir svarių įrodymų, palaikyti kurią nors nuomonę būtų rizikinga.

Simonas Daukantas „Būde senovės lietuvių kalnėnų ir žemaičių“⁷ rašo, kad lietuviai senovėje metus skaičiavę nuo žymesnių pasaulio reiškinių („nuo didelių pasaulės nočių“): nuo Saulės užtemimo, maro, bado, karo, smarkių šalčių ir pan. Pavyzdžiui, sakydavę: „Mano bočius, pasibengus žuvėdų karei, 13 metų turėjęs (1660)“; „Mano matušė mirė 5 metuose po šaltosios žiemos (1703)“. O metuose dar visai neseniai, ypač kaime, laiką skaičiuodavę tarpais nuo vienu švenčių iki kitų. Todėl daugelyje kalendorių irgi nerasime metų, suskirstytų mėnesiais, o tik tarpšvenčiais arba tarpais tarp svarbesnių ūkio darbų, feno-

---

³ Zinkevičius Z. Martyno Mažvydo rašomosios kalbos ištakos // Gimtoji kalba. 1997, Nr. 1, p. 6.

⁴ Biržiška V. Tariamasis lietuvių senovės raštas ir jo ieškojimai // Biržiška V. Senųjų lietuviškų knygų istorija. Chicago, 1953. D. 1. P. 39–63; Literatūra (Čikaga). 1950. P. 63–82.

⁵ Ten pat. P. 46–52.

⁶ Гусев М. Древний литовский календарь // Известия императорского Археологического общества. Т. 5, вып. 5 (1865), с. 335–353.

⁷ Daukantas S. Būdas senovės lietuvių, kalnėnų ir žemaičių. Vilnius, 1993. P. 160; Kaunas, 1935. P. 232.

⊙ ПЯСКЯЛІ ІЛИ ⊙ ПЯЩЕ :-

Потрєва тому нїяпервєи вєдїти, кто хошетъ пяскалью водити • нѡпрїзницєхъ рїзучїть • Прїзничї сѹть двоїмїне, ѡрїны што неїмяють своѣго шдєленого дна ессєицєхъ • но рчшїпѡтєа еодлє вєгѹ полноты мїрїтїа мєсєцїа небєснаго • ѡко вєлїкї дєнь илї пясѹхъ вїстѹплєнїє нїянебєсїа глїнє • Сошєтїе сѹтїо дѹхїа • нїподлѹгѹ того мєнитєа малопѹтїа, нї пєрѡвѹ поѹз, и зчїдїянїє дєдѹ трєбдєн, и дла тѹ прїзничїєвѹ слѡжєнїє пїаєкїа, нєвѣснѡ вѣдїан єзкѡторєє днї книжнїи мєсєцєн и прїзносїлнї ицїамы :- Благошєцїєнїєжє и геѡргїє, и мїлѹчєнїкї и ѡлєксїє и мїають свої ѡсѡблєнєвѹ днї нїпѹрємєннїє вѡссєицєхъ мєсєцєн книжнїи и дла тѹ нєсєстѹ слѡжєнїє пяскалка :-

ПЯСКЯЛІИ :-

Влѣтѡ 3 тисєцї лїа, крѹгѹ солїцѹ глѹнє вї, Рожѣво хрѣтєо вчєпї • лѣтїи понїрожєннї хрѣтєє полторы тисєцїи кѹг, и нднї мї • маєїа нїстнї є нєдєлї и дїднї трїѡдї нїчї гєї кє • малопѹтїа фєбї нї, мїлѹчї дї нєдєлї поѹтѹ єпѡнєдєлѡкѹ, блягѡшєцї єсєрєдѹ 3 нєдєлї поѹтѹ • хрѣтїя пїаєхїа япрїлѣ, геѡргїа вчєїєрї гї нєдє поїаїє, вѡтѹплєнїє нїнєбєсїа глїнє дї мїа • сошєтїєнє сєтїо дѹхїа кд мїа • пєрѡвѹ малї лїа мїа пєрѡвїа поѹтѹ дї нєдє, пєрїа вїпѡнєдєлѡкѹ :- Гнєбєлѹ мєсєцїа єсєгѡ вѹдєтѹ я дна мїрїтїа полдї годннї пополѹднї • дѹгїа гнєбєлѹ вєсєл лѹннї яєгѹтїа кє, пополнѡцї гї годнї :-

Лѣтѡ прєтїѹпнѡє илї єнєсєкѹ :-

Влѣтѡ 3 тисєцї лїє, крѹгѹ солї дї, лѹнє вї, Рожѣво хрѣтєо сплѡтѡкѹ, лѣтїа помїрѡжєнїи хрѣтєє полторы тисєцїи кд, и нднї вї, маєїа нїстнї є нєдєлї и трїднїн, трїѡдїа поїчнї гєї 3ї, малопѹтїа гєї лїа, мїлѹчєнї

loginių reiškinių. Lygiai taip metai suskirstyti ir minėtuose runų kalendoriuose. Jų ženklų reikšmę išaiškino ir aprašė dr. Libertas Klimka⁸.

Atsiradus spaudai, pradėti spausdinti ir kalendoriai. Dabartinės Lietuvos teritorijoje pirmosios spaustuvės buvo įkurtos Vilniuje. Čia įvairiomis kalbomis išspausdinti ir pirmieji kalendoriai. Apie XVI-XVII a. Vilniuje leistus kalendorius duomenų išlikę nedaug. Daugiausia yra rašyta apie pirmąją Vilniuje spausdintą knygą – Pranciškaus Skorinos (prieš 1490–prieš 1541) „Mažąją kešlionių knygelę“⁹ – ir joje įdėtą kalendorių¹⁰.

XVII a. Vilniaus kalendorių Lietuvos bibliotekose išlikusių nėra. Sveikų jų egzempliorių kol kas neaptikta nė Lenkijos bibliotekose. Apie kai kurias kalendorius žinių randama tik bibliografiniuose šaltiniuose¹¹ ir viena kita užuomina lenkų istorikų darbuose¹². Dėl to išsamesnių jų tyrinėjimų nesama. Plačiausiai XVI–XVII a. Vilniaus kalendorius yra aptarusi Vilniaus universiteto absolventė Salomėja Budinaitė savo diplominiame darbe „Kalendoriai Lietuvoje XVI–XVIII a.“¹³ (1984).

Šio straipsnio tikslas – surinkti ir apibendrinti negausias, po įvairius šaltinius išsibarsčiusias žinias apie aptariamąjį objektą, pamėginti surasti naujų duo-

---

⁸ *Klimka L.* Tikslieji mokslai Lietuvoje : istorinė apžvalga. Kaunas, 1994. P. 18–28; Mediniai runų kalendoriai // *Liaudies kultūra*. 1992, Nr. 2, p. 18–19; Nr. 3, p. 24–25; Nr. 4, p. 24–25.

⁹ *Скорина Ф.* Малая подорожная книжка. [Вильно, 1522]. 12°.

¹⁰ *Vladimirovas L.* Vilniaus spaudos pirmagimis // *Bibliotekų darbas*. 1973, Nr. 9, p. 25–27; *Vladimirovas L.* Knygos istorija. Vilnius, 1979. P. 319–320; *Анушкин А.* Вильнюсский Альд / / На заре книгопечатания в Литве. Вильнюс, 1970. С. 80–102; *Голенченко Г. Я.* “Календарь” Франциска Скорины // Из истории книги в Белоруссии. Минск, 1976. С. 26–39; *Голенченко Г. Я.* Астрономические сведения в изданиях Франциска Скорины // *Клуцотуга*. Т. 7 (1979), p. 54–59; *Кориунов А. Ф.* К вопросу о начале книгопечатания в Великом Княжестве Литовском // *Теп рат*. P. 24–36; *Немировский Е. Л.* “Малая подорожная книжка” // Франциск Скорина: жизнь и деятельность белорусского просветителя. Минск, 1990. С. 430–457.

¹¹ *Estreicher K.* Bibliografia Polska. Kraków, 1891–1951; *Jocher A. B.* Obraz bibliograficzno-historyczny literatury i nauki w Polsce. Wilno, 1857. T. 3. 704 s.; *Żebrowski T.* Bibliografia piśmiennictwa polskiego z działu matematyki i fizyki oraz ich zastosowań. Kraków, 1873. 618 s.

¹² *Abramowicz L.* Cztery wieki drukarstwa w Wilnie, 1525–1925. Wilno, 1925. 150 s.; *Bieliński J.* Uniwersytet Wileński (1579–1831). Kraków, 1899–1900. T. 2; *Moszyński A.* O pismach periodycznych w Polsce do 1755 roku // *Tygodnik Petersburski*. 1841, Nr. 31, s. 157–160.

¹³ *Budinaitė S.* Kalendoriai Lietuvoje XVI–XVIII a. diplominis darbas // vad. doc. S. Matulaitytė. Vilnius, 1984. 109 p.

menų ar bent užuominų apie šio laikotarpio Vilniaus kalendorius. Šiek tiek papildomų duomenų pavyko aptikti iki šiol mūsų knygos istorikų neminėtame šaltinyje – Ivano Sacharovo (1807–1863) „Slavų-rusų bibliografijos apžvalgoje“¹⁴.

Prieš aptariant pirmąjį Lietuvoje išspausdintą kalendorių, įdėtą į „Mažąją kelionių knygelę“, tikslinga trumpai apibūdinti šį Vilniaus spaudos pirmtaką. Jį sudaro 5 dalys: 1. Psalmynas (Псалтырь); 2. Horariumas (Часословец) – bažnytinių areigų tvarka; 3. Akafistai ir kanonai (Акафисты и каноны) – bažnytinių himnų ir maldų rinkinys; 4. Šeštadienis (Шестодневц) – kiekvienos savaitės dienos bažnytinių areigų turinys; 5. Bažnytinių surinkimų seka (Последование церковного собрания), į kurią įėjo bažnytinis kalendorius ir paskalija – nepastovių bažnytinių švenčių kalendorius (святцы и пасхалия; 1 pav.).

Visos knygelės dalys pradedamos atskiru antraštiniu lapu ir atskira paginacija. Bendro antraštinio knygelės lapo nėra, nėra ir jos pavadinimo. Jis paaiškėja iš turinio, kuriame sakoma, kad „šios *mažosios kelionių knygelės* dalys pagal eilę yra išdėstytos taip: pradžioje Psalmynas..., paskui Horariumas..., Akafistai..., Šeštadienis..., Trumpas bažnytinis kalendorius... Gale yra pridėta Paskalija daugeliui metų...“ Šis sakinytis atskleidžia ne tik knygelės pavadinimą, bet ir tai, kad autorius, duodamas rinkiniui bendrą turinį ir išvardijęs skyrių išdėstymą, į jį žiūrėjo kaip į vieną leidinį¹⁵. Tačiau kai kurie tyrinėtojai, ir pirmiausia Eugenijus Nemirovskis¹⁶, „Mažosios kelionių knygelės“ dalis linkęs laikyti atskirais leidiniais. Remdamiesi šiuo požiūriu, ir 5-ąją jos dalį – kalendorių – galėtume laikyti pirmuoju Lietuvoje atskirai išleistu kalendoriumi. Tokią mintį perša ne tik savarankiški atskirų dalių antraštiniai lapai ir paginacija, bet ir faktas, kad iš 22 išlikusių knygelės egzempliorių nė viename nėra kartu įrištų visų penkių dalių. Daugiausia yra išlikusių psalmynų, horariumų bei akafistų ir kanonų. Tik trys išlikusios „Šeštadienio“ dalys ir penki kalendoriai „Bažnytinių surinkimų seka“ (vienas yra Sankt Peterburge, Nacionalinėje Rusijos bibliotekoje, du – Maskvoje, Valstybiniame istorijos muziejuje, vienas – Kopenhagos karališkojoje bibliotekoje ir vienas – Liublianios universiteto bibliotekoje)¹⁷. Tačiau tik viename iš jų – Kopenhagos egzemplioriuje – yra paskalija –

¹⁴ Сахаров И. Обзорение славяно-русской библиографии. Санкт-Петербург, 1849. Т. 1, кн. 2, 184 с.

¹⁵ Vladimirovas L. Knygos istorija. P. 319; Сахаров И. Обзорение... С. 7.

¹⁶ Немировский Е. Франциск Скорина. С. 439.

¹⁷ Ten pat. P. 71.

nepastovių bažnytinių švenčių kalendorius. Pagal ją ir buvo nustatyti „Mažosios kelionių knygelės“ leidimo metai. Mat paskalija sudaryta 1523–1543 metams.

Kas iš vienaip ar kitaip teigiančiųjų yra teisus, nemačius paties leidinio, spręsti sunku. Ko gero, savotiškai teisos abi pusės. Kadangi vientisos knygelės, sudarytos iš visų 5 dalių, išlikusios nėra, galima manyti, kad tos dalys taip ir nebuvo sujungtos, nepaisant ketinimo tai padaryti ir dėl to duoto bendro turinio. Matyt, kiekviena iš dalių plito kaip atskiras leidinys, o skaitytojas įsigydavo tai, ko jam labiausiai reikėjo, – psalmyną, maldų rinkinį ar kalendorių. Galbūt šias dalis galima palyginti su dabartinių rinkinių straipsnių atspaudais, kuriuos bibliografai taip pat traktuoja kaip atskirus leidinius. Reikėtų prisiminti ir tai, kad „Rusų Bibliją“ Prahoje P. Skorina taip pat leido atskiromis knygomis (1517–1519 m. išėjo 23 knygos)¹⁸. Faktas, kad Lietuvos bibliotekose nėra pirmosios Vilniuje spausdintos knygos kopijos, rodo didelį mūsų knygotyrininkų ir pačių bibliotekų aplaidumą. Po to, kai Kopenhagoje buvo rastas knygelės egzempliorius su paskalija, iš kurios sužinota apytikrė išleidimo data, apie „Mažąją kelionių knygelę“ sušneko viso pasaulio knygotyrininkai, o kai kurie iš jų įsigijo ir trūkstamos dalies kopijas. Apie paskalijos atradimą pirmą kartą paskelbė danų bibliografė Helena Kronė (Helen Crone)¹⁹ 1957 m. Tačiau į publikaciją danų kalba niekas neatkreipė dėmesio. Kiek vėliau Jeruzalės universiteto slavistas Mošė Altbaueris, susipažinęs su šia knygele, apie ją pranešė Skorinos bibliotekos Londone saugotojui Aleksandrui Nadsonui, kuris apie tai paskelbė dviejuose leidiniuose²⁰. Po šių straipsnių apie knygelės atradimą papasakojo Aleksandras Koršunovas²¹ ir Lietuvos knygos istorikas, Vilniaus universiteto profesorius Levas Vladimirovas²². Visą (adaptuotą) paskalijos tekstą iš Kopenhagos emzemplioriaus kopijos 1979 m. paskelbė A. Koršunovas²³, o kalendorių išsamiai išnagrinėjo Georgijus Golenčenka²⁴.

---

¹⁸ Ten pat. P. 274–275; *Vladimirovas L.* Knygos istorija. P. 313.

¹⁹ *Crone H.* Gamle slaviske tryk i det Kongelige Bibliotek // *Fund og Forskning*. T. 4 (1957), p. 61.

²⁰ *Nadson A.* Книга Скарыны у Капенгагене // *Божым шляхам*. 1971, № 5, с. 9–11; *Nadson A.* Skaryna's Prayer Book // *The Journal of Byelorussian Studies*. Vol. 2, no. 4, p. 339–358.

²¹ *Коршунаў А. Ф.* Знойдзена “Пасхалія” // *Помнікі гісторыі і культуры Беларусі*. 1972, №. 4, с. 44–45.

²² *Vladimirovas L.* Vilniaus spaudos pirmagimis. P. 25–27.

²³ *Коршунов А. Ф.* К вопросу... С. 31–36.

²⁴ *Голенченко Г. Я.* “Календарь”... С. 26–39.

Kalendorinė dalis, kaip ir visa knygelė, skirta pravoslavams – ji atitinka visus pravoslavų cerkvės kanonus, joje pateikti pravoslaviški vardai, nurodyti pravoslavų šventieji ir šventės. Vis dėlto tiek knygelė, tiek ir kalendorinė jos dalis skirta pasauliečiams – patogus kišeninis formatas (12°), bažnytinė slavų kalba priartinta prie šnekamosios baltarusių kalbos, pateikta astronomijos žinių. P. Skorina, apibūdinamas kalendorinę dalį, rašė, kad „tai trumpas šventųjų kalendorius, apimantis laiko mūsų žemėje pasiskirstymą, – kiek valandų ir minučių turi metų dienos ir naktys, kaip ilgėja diena ar naktis. Pabaigoje įdėta paskalija daugeliui metų, užbaigianti švenčių klausimą. O jei kuriais nors metais mėnulis dings ar įvyks saulės užtemimas, tai paskalijoje rasite mėnulio dingimo ar saulės užtemimo mėnesį, dieną ir valandą, be jokių klaidų čia surašytus“²⁵.

„Mažosios kelionių knygelės“ paskalijoje P. Skorina vartoja bizantinę metų skaičiavimo sistemą („nuo pasaulio sukūrimo“)²⁶, o kalendoriuje – bizantini stilių, pagal kurį metai prasideda rugsėjo mėnesį. Para padalyta į dieną ir naktį – nurodyta kiekvieno mėnesio pradžios ir vidurio (arba kurios nors kitos dienos) nakties ir dienos trukmė²⁷.

Mėnėsis	Diena	Naktis	Mėnėsis	Diena	Naktis
IX	12 ⁵⁴	11 ⁶	III	11 ²⁰	12 ⁴⁰
IX.26	11	13	III/10	12	12
X	11 ⁴⁰	13 ²⁰	III/25	13	11
X.11	10	14	IV	13 ³⁰	10 ³⁰
XI	8 ³⁰	15 ³⁰	IV/6	14	10
XI.9	8	16	IV/20	15	9
XII	7	17	V	15 ³⁰	8 ³⁰
XII.13	6 ⁵⁰	17 ¹⁰	V/8	16	8
I.15	8	16	VI	17	7
I.30	9	15	VI/12	17	7
II	9 ⁶	14 ⁵⁴	VII	16 ⁵⁰	7 ¹⁰
II.11	10	14	VII/16	16	8
II.24	11	13	VIII	15 ⁶	8 ⁵⁴
			VIII/16	14	10

²⁵ Ten pat. P. 29.

²⁶ Pagal ją pasaulio sutvėrimas įvyko 5508 metais iki Kristaus gimimo.

²⁷ *Голенченко Г. Я. "Календарь"... С. 32.*

Pasak P. Skorinos skaičiavimų, ilgiausia diena (17 val.) yra birželio 12-oji, o ilgiausia naktis (17 val. 10 min.) – gruodžio 13-oji. Lygiadieniai: pavasario – kovo 10 d. (su vienos dienos paklaida; naujuoju stiliumi – kovo 21 d.), rudens – rugsėjo 13 (23) d.; saulėgrįža (solsticija): vasaros – gegužės 12 d., žiemos – gruodžio 13 d.

Paskalijoje kiekvienais metais, be pasninkų ir kilnojamųjų švenčių, nurodyti būsimieji Saulės ir Mėnulio užtemimai 1523–1531 m. – 1 Saulės ir 6 Mėnulio užtemimai. Paskalija buvo sudaryta 1523–1543 m. laikotarpiui, o užtemimai nurodomi tik iki 1531 m. Matyt, P. Skorina naudojosi šaltiniu, kuriame jie buvo apskaičiuoti tik iki 1531 m. G. Golenčenko²⁸ mano, jog tai galėjęs būti Johano Štoflerio „Almanachas“, kurio keletas leidimų pasirodė XV a. pabaigoje–XVI a. pradžioje. Vienas jo egzempliorius²⁹, į kurį įdėtos 1516–1531 m. efemeridės, ir šiuo metu yra Vilniaus universiteto bibliotekos Retų spaudinių skyriuje. Be to, P. Skorinos pateiktasis užtemimų laikas neatitiko geografinės Vilniaus ilgumos, o buvo apskaičiuotas Centrinei Europai. P. Skorina Vilniui jo neperskaičiavo, nors, tyrinėtojų³⁰ nuomone, Krokuvos universitete, į kurį įstojo 1504 m., astronomijos ir matematikos žinių jis įgijo pakankamai. Vilniuje ir daugumoje LDK vietovių šie užtemimai vyko kiek vėliau, nei nurodyta paskalijoje (nuo 29 minučių iki keleto valandų).

XVI a. pabaigoje Vilniuje įsikūrė ir daugiau spaustuvių – Mamoničių (1574), Mikalojaus Kristupo Radvilos (1575), Jono Karcano (1580), Šv. Dvasios brolijos (1595), Jokūbo Morkūno (XVI a. pab.), Merkelio Petkevičiaus (1598) ir kitos. Įvairios apimties kalendorių ir paskalių buvo dedama jų spausdintuose religinio turinio leidiniuose. Mamoničių ir Šv. Dvasios brolijos (iki 1595 m. – Šv. Trejybės brolija) spaustuvių 1595, 1596, 1601, 1609, 1630, 1635 m. išleistose „Kasdienėse maldose“ (Молитвы повседневные) yra ir kalendorius, ir paskalija³¹. I. Sacharovas savo „Apžvalgoje“³² pateikia 1596 m. Šv. Dvasios broli-

²⁸ Голенченко Г. Я. *Астрономические сведения...* С. 59.

²⁹ Almanach noua plurimis annis venturis insernentia: Per Joannem Stoefflerinum Justingensem et Jacobum Pflaumen Ulmensem accuratissime supputata et toti fere Europe dextro sydere impartita. Venezia, 1506 (II 609).

³⁰ Голенченко Г. Я. *Астрономические сведения...* С. 54.

³¹ Каталог белорусских изданий кириловского шрифта XVI–XVII вв. / сост. В. И. Лукьяненко. Ленинград, 1973. Вып. 1.; Каратаев И. Описание славяно-русских книг, напечатанных кириловскими буквами. 1491–1730. Санкт-Петербург, 1878. 280 с.; Тоже самое. Санкт-Петербург, 1883. Т. 1. 554 с.; Миловидов А. Описание славяно-русских старо-печатных книг Виленской публичной библиотеки (1491–1800 гг.). Вильно, 1908. 160 с.

³² Сахаров И. *Обозрение...* С. 34.

IANUARIUS Habet dies 31. Luna verò 29.

FEBRUARIUS Habet dies 28. Luna verò 29.

MARTIUS Habet dies 31. Luna verò 29.

pav. Sausio, vasario ir kovo mėnesio iliustracijos iš A.M.Palubinskio "Rozariumo"

jos spaustuvės išleistų „Kasdienių maldų“ turinį. Anot autoriaus, leidinį sudaro vienuolika skyrių, iš kurių septyniuose pateiktos įvairios maldos, kanonai, religinių dalykų aiškinimai (L. 4, 100, 72, 4). Aštuntasis skyrius „Dvylikos mėnesių surinkimas“ (Соборник дванадесятем месяцем; L. 1–24), devintasis „Paskalija“ (L. 25–49), dešimtas – baigiamasis žodis ir vienuoliktasis „Mokslas norintiems žinoti Mėnulio pasikeitimus (Наука хотящим ведати лунное течение; L. 1–9) – jame išdėstyta Mėnulio fazių kaita. Paskalijos lentelės yra visuose Mamoničių spaustuvės „Psalmyno“ (Псалтырь с воследованием) leidimuose (1586, 1591, 1592, 1593, 1594 ir 1600 m.) bei Šv. Dvasios brolijos spaustuvės psalmynuose³³. Karolis Estreicheris³⁴ nurodo kalendorių esant ir nežinomos spaustuvės išleistame Jano Pavlovičiaus (Berkovskio) „Liturgijos aiškinyje“³⁵. Irena Petrauskienė³⁶, nagrinėdama Vilniaus universiteto spaustuvės leidinius, aptiko labai puošnų, meniškai iliustruotą kalendorių LDK maršalkos Aleksandro Hilarijaus Palubinskio knygoje „Rozariumas“³⁷. Tiesa, bibliografė, matyt, paveikta K. Estreicherio, neteisingai nurodė leidinio autorių – Mareschalcus. Kad knygoje pateiktas maldas surinko ir savo sūnams Domininkui bei Christoforui dedikavo A. H. Palubinskis, pirmasis teisingai nurodė Adomas Benediktas Jocheris³⁸. Savo bibliografijoje „Rozariumą“ jis aprašė iš antraštės, o autorių nurodė pastaboje, kur įrašyta ir tai, kad knygoje yra kalendorius. Leidinio pasirodymo datą – 1680 m. – Vilniaus universiteto Retų spaudinių skyriaus bibliografai nustatę remdamiesi tuo, kad antraštiniame lape prieš A. H. Palubinskio pavardę įrašyta „šviesaus atminimo“. Matyt, knyga išėjo po jo mirties (mirė 1679 m. gruodžio 7 d.). Įdomu, kad antraštinis lapas, atrodo,

---

³³ Псаломница (Псалтырь). Вильно, 1595 (Каталог белорусских... Nr. 29); Тоже самое. Вильно, 1596 (Nr. 38; VUB Rk 203); Новый завет со Псалтырью. [Вильно, 1596]. Месяцеслов, л. л. 357–369 (Nr. 40); Тоже самое. Вильно, 1641; Псалтырь блаженного пророка и царя Давида... Вильно, 1627.

³⁴ Estreicher K. Bibliografia Polska. T. 24, p. 158.

³⁵ Pawłowicz (Berkowski) J. Objaśnienie, albo wykład Liturgii świętey... Teraz znowu poprawione y wydrukowane iest. Do tego przydany iest Kalendarz dni przez rok idących. Wilno, 1605. 8, 112, 21 p. 12°. Osol. b-ka; Estr. 24, 158.

³⁶ Petrauskienė I. Vilniaus akademijos spaustuvė, 1575–1773. Vilnius, 1976. P. 152 (ilustr. 75).

³⁷ Palubinski A. H. Rosarium et officium B. Mariae Virginis aliaque variae devotiones combinatae. [Vilnae : typ. Acad., 1680(?)]. 663 p. : ilustr. VUB III 18400; Estr. 22, 149; Joch. 3, 140.

³⁸ Jocher A. B. Obraz... T. 3, p. 140. Nr. 6992.

buvo išspausdintas vėliau ir įklijuotas. Tai verčia manyti, kad „Rozariumas“ spaustuvėje išgulėjo keletą metų, nes, sprendžiant iš jame įdėtos paskalijos 1677–1720 m., knyga į spaustuvę turėjo būti atiduota 1676 m. Be to, ir jos frontispisas Aleksandro Tarasevičiaus pieštas 1676 m. K. Estreicheris nurodo, kad to paties dailininko iliustruotas „Rozariumas“ apie 1680 m. išleistas ir lenkų kalba. Šis leidimas buvo dedikuotas A. H. Palubinskio dukterims Izabelei ir Helenai.

Kalendorius įdėtas „Rozariumo“ pradžioje, po paskalijos. Kiekvienam mėnesiui skirtas atskiras puslapis, kuriame nurodyti kiekvienos dienos šventųjų vardai, o viršuje esančios iliustracijos vaizduoja atitinkamo mėnesio aktualijas, pavyzdžiui, kovo mėnesį sukasama žemė, gegužę medžiojama, birželį dirbami įvairūs ūkio darbai, liepą – šienapjūtė, rugpjūtį – rugiapjūtė, rugsėjį ir spalį dorojamas derlius, lapkritį – darbai miške, gruodį skerdziami gyvuliai. Į kiekvieną piešinį įkomponuotas to mėnesio Zodiako ženklas ir užrašas „Saulė...“ (nurodyta, kokiame jį ženkle; 2 pav.). Beje, dėl „Rozariumo“ kalendoriaus iliustracijų autorystės vienos nuomonės nėra. Kai kurie autoriai³⁹ jas, kaip ir viso leidinio iliustracijas, priskiria A. Tarasevičiui. Menotyrininkė Jolita Liškevičienė⁴⁰ mano kitaip. Mat skiriasi „Rozariumo“ ir jo kalendoriaus iliustracijų stilius. Be to, A. Tarasevičius visus savo raizinius pasirašė, o čia parašų nėra. Manoma, kad kalendoriaus raiziniai persispausdinti iš kurios nors kitos šalies leidinio, nes tiek juose vaizduojamas peizažas, tiek kai kurie darbai (pavyzdžiui, vynuogių rinkimas rugsėjį) neatitinka Lietuvos specifikos.

Kol kas nežinoma, ar buvo Vilniuje atskirais leidiniais kalendorių išleista XVI a. (jei atskiru leidiniu nelaikysime P. Skorinos kalendoriaus). Pirmieji savarankiški Vilniuje išleisti kalendoriai yra iš XVII a. pradžios. Juos išspausdino Vilniaus spaustuvininkas ir leidėjas Jonas Karcanas (?–1611).

J. Karcanas kilęs iš Veličkos – taip jis pats rašo savo spaustuvės išleisto Cicerono veikalo „Apie pareigas“ (1583) antraštiniame lape. Tik nežinia, iš kurios Veličkos, nes vietovių panašiu pavadinimu būta Lenkijoje, Rusijoje ir Baltarusijoje. Ludvikas Abramovičius⁴¹ tvirtina, kad būtent iš tos, kuri yra prie Krokuvos, o Aleksandras Anuškinas spėja⁴², kad greičiausiai iš Lydos pavieto

---

³⁹ *Petrauskienė J.* Vilniaus akademijos... P. 152; *Gasiūnas V.* Senoji Lietuvos grafika. Vilnius, 1995. P. 11, iliustr. p. 35–46.

⁴⁰ Žr. jos straipsnį „XVI–XVII a. Vilniaus spaustuvių knygų iliustracijos“ šiame leidinyje.

⁴¹ *Abramowicz L.* Cztery wieki... P. 44.

⁴² *Анушкин А.* На заре... С. 81.

Veličkos, nes ji netoli nuo Losko, kuriame J. Karcanas pradėjo dirbti spaustuvininku, ir nuo Vilniaus, į kurį vėliau persikėlė. O knygų spausdinimo jis, matyt, išmokęs Krokuvoje, tuo metu garsėjusioje savo spaustuvėmis, nes su Krokuvos leidėjais ryšius palaikė ir gyvendamas Vilniuje⁴³. Loske, Jono Kiškos rūmų spaustuvėje, J. Karcanas 1576–1580 m. išleido septynias knygas (5 lenkų ir 2 lotynų kalbomis). 1580 m. jis atvyko į Vilnių ir čia įrengė spaustuotę. Leidybą pradėjęs nuo antikos autorių knygų, J. Karcanas daugiausia spausdino pasaulietinius leidinius, o būdamas sumanus ir įžvalgus, pirmiausia tai, kas tuo metu turėjo didžiausią paklausą. Be grožinės literatūros jis spausdino ir įvairių mokslų leidinius. Dauguma jų buvo pirmosios tos srities knygos, išleistos Lietuvoje. Pavyzdžiui, jis pirmasis Lietuvoje pradėjo leisti medicinos knygas⁴⁴. Vos atvykęs į Vilnių, 1581 m. J. Karcanas išspausdino lenkų rašytojo ir teologo, reformacijos Lietuvoje ir Lenkijoje veikėjo Martyno Čechovico (1532–1613) knygą „Maro epidemijos praktika ir apie kitas Dievo rykštes, kuriomis baudžiamas pasaulis“ (Praktika o morowym powietrzu y o innych plagach bożych, którymi świat karze...). Joje pateikta patarimų, kaip elgtis maro epidemijos metu. Knygelės, atrodo, nėra išlikusios. Antroji medicinos knyga pasirodė 1584 m. Tai Stepono Batoro rūmų gydytojo Simono Simonijaus (?–1602) „Medicinos ir fizikos komentarai“ (Commentariola medica et physica). J. Karcanas 1605 m. išleido ir pirmąją Lietuvoje knygelę apie kosmetikos priemones „Raudoni dažai“ (Barwiczką). Tai nežinomo autoriaus, pasivadinusio Gražiaveidžiu iš Gydytojiškių (Gładkolicy z Lekarzewic), eiliuotas kosmetikos vadovas, išleistas ponios Daugotos Milostroiskos užsakymu. A. Anuškinas šią knygelę surado Lvovo istorijos archyve.

J. Karcanas išleido ir pirmąją Lietuvoje matematikos knygą – lenkišką Bernardo Vojevudkos aritmetikos vadovėlį „Algoritmas“⁴⁵, pirmą kartą pasirodžiusį 1553 m. Krokuvoje. Vilniaus leidimą spaudai parengė Antonijus De-

---

⁴³ Drukarze dawnej Polski. Wrocław; Kraków, 1959. S. 108; Kawecka-Gryczowa A. Karcan Jan // Polski słownik biograficzny. Wrocław; Warszawa; Kraków, 1966–1967. T. 12, s. 24–25.

⁴⁴ *Мицельмахерис В. Г.* Очерки по истории медицины в Литве. Ленинград: 1967. С. 21–22; *Micelmacheris V.* Viduramžių Lietuvos originalioji medicinos literatūra // Sveikatos apsauga. 1968, Nr. 6, p. 46–48.

⁴⁵ *Wojewódka B.* Algorithm, to jest Nauka liczby po polsku na liniach uczyniony. Teraz nowo z pilnością przeczryzany y na wieku mieyscach poprawiony, y snadniey niż przed tym ku nauczeniu podany. Wilno, 1602. 8°. Jog. univ. b-ka; Żebrow. 719; Estr. 22, 149.

seranis. Apie „Algoritmą“ plačiau yra rašęs matematikas dr. Evaldas Gečiauskas⁴⁶.

Paminėtina J. Karcano išleista pirmoji enciklopedinio pobūdžio Jano Protasovičiaus knyga apie išradėjus⁴⁷. Tai italų mokslininko Vergilijaus Polidoro Urbiniečio populiarus veikalas, pirmą kartą išleisto 1499 m. Venecijoje, laisvas eiliuotas vertimas. Kreipimesi į skaitytoją paašikinta, jog knygos tekstas išdėstytas pagal dalykų, apie kuriuos kalbama, pavadinimų abėcėlę, kad kiekvienas galėtų lengvai surasti reikiamą žodį. O skaitytojas čia galėjo sužinoti, kas, kada ir ką išrado, pradėjo statyti miestus, namus, laivus, kelius, davė pradžią įvairioms ūkio šakoms, verslams, amatams, kaip atsirado papročiai, moks- las, knygos, bibliotekos, menas ir kita. Čia, beje, pateikta ir pirmoji žinia apie knygų spausdinimo išradimą:

*Kažkoks vokietis Kutenbergas knygas spausdinti
Moguncijoje⁴⁸ išgalvojo, už tai žmogus kiekvienas
Privalo jo vardą skaitydamas atminti.
O kad turime tiek knygų, tai tik jo nuopelnas.⁴⁹*

Iš bibliografinių šaltinių (Estreicher, Jocher, Żebrowski) žinomi trys J. Karcano išleisti lenkiški kalendoriai. Du⁵⁰ iš jų, skirtus katalikams, parengė gydytojas, botanikas, astronomas ir matematikas, medicinos mokslų daktaras, Krokuvos universiteto filosofijos ir medicinos profesorius Gabrielis Joanicis (Joannicy, Joanicus; apie 1565–1613), kuris 1597–1609 m. Krokuvoje leido populiarius kalendorius ir astrologijos prognostikus. Jo kalendorių buvo išversta ir

---

⁴⁶ Гляцускас Э. Первые математические книги, изданные в Вильнюсе // Lietuvos matematikos rinkinys. T. 13, Nr. 2 (1973), p. 249.

⁴⁷ Protasowicz J. Inventores Rerum. Albo krótkie opisanie, kto co wynalazł. Wilno: druk. Jana Karcana, 1608. Jog. univ. b-ka; Osol b-ka; Estr. 22, 206.

⁴⁸ Lotyniškas Mainco pavadinimas.

⁴⁹ Versta iš: Анушкин А. На заре... С. 102.

⁵⁰ Joannicy G. Kalendarz na rok Pański 1606. Gabriela Joannicego Doktora Medyka y Matematyka w Sławney Akademiey Krakowskiey Kollegiata wielkiego Kollegium y Professora K. J. M. Zaćmienia tego roku nie obaczym żadnego. Wilno : druk. Jana Karcana. 16°. Defekt. egz. Krokuvos Liaudies muz. T. Żebrowskis rašė, kad turi jo fragmentą savo b-je. Gal jis ir pateko į muz. Estreicheris nurodo def. egz. esant Jogailos univ. b-je; Estr. 18, 603; Żebr. 239; Joannicy G. Kalendarz na rok Pański 1607. 12°. Estr. 18, 603.

išleista vokiečių, lotynų, vengrų kalbomis⁵¹. Galima būtų manyti, kad pasirodžiusieji Vilniuje buvę kroatų kalbos perspaudai, tačiau nei Estreicheris, nei kiti bibliografiniai šaltiniai nėra užregistravę 1606 ir 1607 m. G. Joanicio Krokovoje ar kur nors kitur išleistų kalendorių. Krokovoje tokiu pačiu pavadinimu 1608, 1609 m. išėjo lenkiški jo kalendoriai, 1597–1599 m. – vokiški, taip pat 1601 m. – lotyniškas kalendorius. Tačiau vilniškiai G. Joanicio kalendoriai, matyt, nėra perspaudai. Jie sudaryti iš trijų dalių: 1) kalendorinės, kurioje kiekvienam mėnesiui skirtas atskiras puslapis; nurodyti kiekvienos dienos šventųjų vardai, to mėnesio planetų išsidėstymas, prie mėnesių pavadinimų pridėti juos apibūdinantys dveilčiai; 2) prognozių dalies; joje pateiktos astrologinės, astronominės, meteorologinės, derliaus ir kitos prognozės; 3) praktinių patarimų (medicinos, ūkio ir kt.) dalies. 1606 m. kalendoriuje yra straipsniai „Apie metų pradžią“, „Apie praėjusių metų užtemimus“.

Be šių dviejų katalikiškų kalendorių, žinomas ir vienas J. Karcano išleistas lenkiškas reformatų kalendorius⁵². Jį parengė pastorius, teologijos ir astronomijos magistras Albinas Moleris, kuris XVI a. pabaigoje–XVII a. pradžioje sudarinėjo ir leido įvairius kalendorius Vokietijoje (Alt und New Schreibe-Kalender. Leipzig, 1540; Calender auff das Jahr 1584. Leipzig, 1583; Der grosse Schreibe-Kalender. Goerlitz, 1590; Der grosse neue Schreibe-Kalender... aufs Jahr 1593. Goerlitz, 1592; Der grosse alte Schreibe Calender. Leipzig, 1604–1616 ir kt.).

K. Estreicheris yra užregistravęs tik šiuos tris XVII a. Vilniuje išleistus kalendorius. Kol kas nežinoma, kur galėtų būti išlikę sveiki jų egzemplioriai. Kai kuriuose šaltiniuose minima dar keletas kitų Vilniaus kalendorių. Pavyzdžiui, istorikas Antonis Mošinskis⁵³ (1800–1893), rašo, kad 1640 m. Vilniuje buvo išleistas „Ūkiškasis kalendorius“ (Kalendarz gospodarski). Matematikas Mykolas Pelka-Polinskis, įrašęs šį kalendorių savo rankraštinėje „Medžiagoje kalendorių bibliografijai“⁵⁴, mano, kad jį išleido Vilniaus universiteto spaustuve. Privilegija leisti kalendorius šiai spaustuvei buvo suteikta 1619 m. kovo 15 d.

⁵¹ Polski słownik biograficzny. Wrocław; Warszawa; Kraków, 1965. T. 11, s. 248.

⁵² Moller A. Nowy y Stary Kalendarz na Rok po Narodzeniu Pańskim 1606. wtory po przestępnym w którym będzie przybyz / przez Albina Mollera w Theologiey y Astronomiey Mistrza... Wilno : typ Jana Karcana. 12°. Estr. 22, 521; Žebr. 240–241. 3 p. fragm. buvęs Žebr. bje.

⁵³ Moszyński A. O pismach... P. 158.

⁵⁴ VUB Rankr. sk. T. 2. DC 198–199. L. 22.

Dar vieną 1645 m. Vilniuje išleistą Kasjano Kaliksto Sakovičiaus parengtą „Lenkų kalendorių“ (Kalendarz polski) mini Juzefas Bielinskis⁵⁵, o A. B. Jocheris⁵⁶ užregistravo jo „Katalikų kalendorių“⁵⁷.

Nors pačių kalendorių XVII a. Lietuvoje išleista nedaug, bibliografiniuose šaltiniuose (Estreicher, Jocher, Żebrawski) randama nemažai XVI–XVII a. Vilniuje spausdintų leidinių, skirtų kalendoriaus reformai ir diskusijoms dėl jos. Kadangi tuose leidiniuose buvo nemažai įvairių kalendorinių duomenų, minėti šaltiniai juos priskiria prie kalendorių. Pirmasis žinomas šio pobūdžio leidinys – Vilniaus universiteto teologijos profesorius, vieno iš kontrreformacijos judėjimo Lietuvoje vadovų, aktyviai dalyvavusio diskusijoje dėl grigališkojo kalendoriaus įtvirtinimo, Stanislovo Grodzickio (1541–1613) veikalas „Apie kalendoriaus pataisymą“⁵⁸. Užregistruoti net trys jo leidimai (du iš jų yra VU bibliotekoje). Spaustuvė knygoje nenurodyta. A. Anuškinas⁵⁹ mano, kad tai Vilniaus universiteto spaustuvės leidinys. Ko gero, jis tik iš dalies teišsus, nes pirmasis šios knygos leidimas pasirodęs 1582 m., kai M. K. Radvilos spaustuvė dar nebuvo perduota Vilniaus universitetui (I. Petrauskienės nuomone, universitetas ją perėmęs 1585 m.). Todėl gali būti, kad 1582-ųjų leidimą išspausdino M. K. Radvilos, o 2-ąjį ir 3-įjį – jau universiteto spaustuvė. Pasak I. Petrauskienės⁶⁰, paskutiniu M. K. Radvilos spaustuvės laikotarpiu labai sumažėjus leidinių, daugumoje jų spaustuvės pavadinimas nebuvo nurodytas. Pradžioje jis nebuvo įrašomas ir į universiteto spaustuvės leidinius. Tik 1592 m. išspausdinta pirmoji knyga su Vilniaus universiteto spaustuvės pavadinimu. Visi trys S. Grodzickio knygos leidimai skiriasi nedaug: 1 ir 2 leidimo antra-

---

⁵⁵ *Bieliński J.* Uniwersytet Wileński (1579–1831). Kraków, 1899–1900. T. 2, s. 242.

⁵⁶ *Jocher A. B.* *Obraz...* T. 3, s. 107 (Nr. 6591).

⁵⁷ *Sakowicz K. K.* *Kalendarz Katolicki.* Wilno, 1645. Pastaboje rašoma, kad tai 2-asis leid.

⁵⁸ *Grodzicki S.* O poprawie kalendarza. Kazanie dwoje X. Stanisława Grodzickiego Doktora y Professora w Akademiej Wileńskiej, S. J. Pierwsze poście w Białą, a wtore w drugą po Wielkienocy Niedzielę w kościele u S. Jana miane, w iedno zebrane y wydane Przez Stanisława Młodeckiego. Wilno, 1582. 4°. Estr. 17, 390; Joch. 3, 106.

Tas pat. Wilno, 1587. 41[3]p. P. 1 dedik. Vilniaus vyskupui Jurgiui Radvilai. Pasirašęs: *Żemiausias tarnas Stanisław Młodecki.* 1587 gegužės 12.-4°. Lietuvos MAB L16/116; VUB II 2242; Jog. univ. b-ka, Lvovo univ. b-ka; Estr. 17, 391; *Žebr.* 213.

Tas pat. ...w iedno zebrane. A teraz przez Autora przecie wydane. Wilno, 1589. 46 p. 4°. VUB II 2230; Jog. univ. b-ka; Lvovo univ. b-ka; Estr. 17, 391; *Žebr.* 213.

⁵⁹ *Анушкин А.* На заре... С. 146.

⁶⁰ *Petrauskienė I.* Vilniaus akademijos... P. 16–17, 175.

štiniuose lapuose leidėju įrašytas S. Mlodeckis (A. Anuškinio nuomone, tai pats S. Grodzickis), o 3-iajame nurodoma, kad jį išleidęs pats autorius; be to, 2 leidime išspausdinta puslapio apimties dedikacija Vilniaus vyskupui Jurgiui Radvilai, pasirašyta „žemiausio tarno“ S. Mlodeckio. S. Grodzickis šiame veikalė papasakojo kalendoriaus istoriją nuo pat pirmųjų egiptiečių, žydų, graikų ir romėnų kalendoriaus sukūrimo bandymų 45 m. pr. Kr., apie Julijaus Cezario kalendorių ir jo netikslumus, Romos popiežiaus Grigaliaus XIII įvykdytą kalendoriaus reformą. Paminėti ir Regiomontano, Mikalojaus Koperniko, kitų mokslininkų kalendoriaus reformos projektai. Autorius, palyginęs senąjį ir naująjį kalendorius, nurodo jų skirtumus ir pateikia argumentų naujojo naudai.

1637 m. Vilniaus universiteto spaustuvė išleido kitą panašaus pobūdžio knygą – universiteto auklėtinio Stanislovo Myslkovskio „Romėniškąjį kalendorių“⁶¹, kuriame teoriniai kalendoriaus pagrindai paremti ne polemika, bet mokslu: išaiškinti įvairių religijų kalendorių skirtumai, išdėstyta Ptolemėjo, Tycho Brahe'is ir Koperniko astronominių metų skaičiavimas.

Į kalendoriaus reformos polemiką įsitraukė ir unitas Kasjanas Kalikstas Sakovičius, išleidęs knygą „Senasis kalendorius“⁶² apie stačiatikių ir unitų kalendorius bei jų skirtumus. Jos gale pridėtos paskalijos lentelės pagal naująjį ir senąjį kalendorių 1643-1774 m.

Janas Dubovičius savo veikalė „Teisingasis Kristaus bažnyčios kalendorius“⁶³ pateikia duomenų apie įvairius kalendorius bei jų reformą, nes „kiekvienas žmogus Dievo apdovanotas protu <...> ir nori viską žinoti“. Knygą sudaro šie skyriai: 1. Apie tuos, kurie rašė apie kalendorių; 2. Apie Saulės ir Mėnulio metus; 3. Apie Velykų laiką senuoju ir naujuoju stiliumi; 4. Apie senojo kalendoriaus taismo priežastis ir reikalingumą; 5. Kaltinimai priešininkams.

Autorius mini (64 p.) K. K. Sakovičiaus (klaidingai jį vadindamas Isakovičiumi) parengtą kalendorių (matyt, tą patį kaip ir J. Bielinskis) ir pabrėžia

---

⁶¹ *Mysłowski S. Calendarium Romanum a Gregorio XIII Pontifice Maximo reformatum. Publica praelectione in Alma Academiae Vlnensi S. J. explanatum. Vlnae: typ. Acad., 1637. [44] p. 4°. LMAB L-17/196; Estr. 22, 667; Joch. 3, 347; Žebr. 268.*

⁶² *Sakowicz K. K. Kalendarz stary, w którym iawny i oczywisty bład okazuje się około święceni Paschi... Wilno: [druk. Akad.], 1640. [38], 92 p. 4°. VUB III-18396; Lietuvos nac. M. Mažvydo b-ka B lenk. 1 /640; Estr. 27, 27; Joch. 3, 107; Žebr. 269.*

⁶³ *Dubowicz J. Kalendarz prawdziwy Cerkwi Chrystusowey od W. Oycy Jana Dubowicza Archymandryty Monastera Dermańskiego. Za pozwoleniem starszych w Druk podany. Wilno: druk. Oyców Bazylanów monast. Ś. Troyce, 1644. [6], 92 p. 4°. Jog. univ. b-ka; Estr. 15, 350; Joch. 3, 348; Žebr. 276.*

palaikąs M. Koperniką. Leidinio gale pridėtos katalikų ir stačiatikių Velykų lentelės.

Būtinybę taisyti kalendorių mokslo laimėjimais grindžia ir Jokūbas Stancikevičius knygoje „Velykų švenčių aiškinimas“⁶⁴. Jis taip pat nurodo, kaip nustatyti kilnojamasias šventes.

Taigi XVI a. pabaigoje prasidėjusi karšta diskusija dėl grigališkojo kalendoriaus išjudino įvairių tikėjimų mokslininkus, dėl ko XVII a. pasirodė nemažai tam skirtų veikalų, kur esama daug duomenų apie kalendorių įvairovę, jų istoriją. Tai rodo, kaip sunkiai skynėsi kelią naujasis kalendorius.

Tvirtindami, kad XVII a. Vilniuje kalendorių išleista nedaug, vis dėlto nesame tikri, kad jų nebūta daugiau. Jau vien kelios užuominos kai kurių autorių veikaluose rodo, kad bibliografiniai šaltiniai užregistravo toli gražu ne viską ir kad galima tikėtis, jog ateityje bus surastas dar ne vienas XVII, o gal net ir XVI a. kalendorius (jeigu ne išlikęs, tai bent kur nors užfiksuotas). Kalendorių reikalingumą rodo tai, kaip gausiai jau ir XVI a. jie buvo spausdinami labiausiai visuomenės skaitomose knygose – maldaknygėse, psalmynuose. Taigi XVII a. galima laikyti įžanginiu tegul ir kuklių mėginimų laikotarpiu pateikti visuomenei tokį svarbų leidinį atskirai nuo kitos paskirties knygų. Tai buvo tarsi įsibėgėjimo metas prieš XVIII a., laikomą kalendoriaus reformos amžiumi. Lietuvoje ją vykdė tokie žymūs šio amžiaus kalendorių sudarytojai ir leidėjai kaip Jonas Pošakovskis (Poszakowski; Pašakinis, gimęs prie Šakos upės, – iš ten ir pavardė; 1684–1757), Pranciškus Paprockis (1723–1805) bei universiteto observatorijos direktorius, astronomijos profesorius Martynas Počobutas (Poczobutt; 1728–1810). Įvairios paskirties ir pavadinimų (politinius, ūkinius, jėzuitų, moterų, akademinį ir kt.) kalendorius jie leido svarbiausioje to meto Vilniaus universiteto spaustuvėje. Ši spaustuvė, nuo 1805 m. priklausiusi žymiausiajam XIX a. leidėjui Juozapui Zavadskui (Józef Zawadzki; 1781–1838) bei jo palikuonims, XIX a. viduryje (1846 m.) išleido ir pirmąjį Didžiosios Lietuvos lietuvišką, Lauryno Ivinskio (1810–1881) parengtą kalendorių „Metu skajtlus ukiniszkas ant Metu Wieszpaties 1846“, kuriam dirvą parengė ir kelią prakynė minėtieji XVI ir XVII a. jo pirmtakai.

Įteikta 1997 m. gegužės mėn.

---

⁶⁴ *Stancykiewicz J. Exegesis Festivitatis Paschalis. In Alma Acad. Vilnensis S. J. publice proposita a... Artium et Philosophiae Magistro, summi Pontificis Alumno. Vilnae: typ. Akad., 1646. 306 p.; 1 lent. 16°. Dedik.: Žemaičių vysk. Jurgiuui Tiškevičiui. VUB III-18490; LMAB L-17/11; Estr. 29, 161; Joch. 3, 107; Žebr. 279.*

STASĖ MATULAITYTĖ
ALTE IN VILNIUS HERAUSGEBENE KALENDER
(16.–17. Jh.)

Zusammenfassung

Über die im 16.–17. Jh. in Vilnius herausgegebenen Kalender weiß man nicht viel. Am meisten ist über das erste in Vilnius gedruckte Buch, und zwar das „Kleine Reisebuch“ von Pranciškus Skorina (vor 1490–vor 1541) und den darin veröffentlichten Kalender geschrieben worden. Die im 17. Jh. in Vilnius herausgegebenen Kalender sind in keiner Bibliothek Litauens erhalten geblieben. Vollständige Exemplare sind auch in Bibliotheken Polens noch nicht gefunden. Informationen darüber kommen nur in bibliographischen Quellen vor. Man findet auch manche Hinweise darauf in Werken einiger Historiker. Aus diesem Grunde sind keine gründlicheren Untersuchungen vorhanden. In diesem Artikel wird der Versuch unternommen, die spärlichen Angaben und Hinweise zusammenzufassen und zu verallgemeinern. Da mehr Material über das „Kleine Reisebuch“ (1522) von Franzisk Skorina vorhanden ist, wird in dem Artikel der Kalender aus diesem Buch am ausführlichsten besprochen. Dabei wird die Frage erörtert, ob man den Kalender – wie von Ewgenij Nemirowski behauptet wird – als gesonderte Ausgabe betrachten kann. Das Büchlein besteht nämlich aus fünf selbständigen Teilen, und jeder Teil hat extra Paginierung und Titelblatt. Außerdem ist kein einziges Exemplar erhalten geblieben, in dem alle fünf Teile zusammen eingebunden wären. Sie wurden wahrscheinlich einzeln verbreitet. Im Artikel werden auch Kalender erwähnt, die in Ausgaben der Druckereien von Mamonitschi und der Bruderschaft des Heiligen Geistes erschienen sind.

Es war der Drucker Jan Karcan, der begann, die Kalender als extra Ausgaben herauszugeben. Aus bibliographischen Quellen sind drei in polnischer Sprache veröffentlichte Kalender bekannt, und zwar zwei von Gabriel Joannicy (um 1565–1613) vorbereitete Katholikenkalender für die Jahre 1606 und 1607 und der von dem deutschen Pfarrer Albin Moller vorbereitete Reformiertenkalender, für das Jahr 1606 „Neuer und alter Kalender...“ (Nowy y Stary Kalendarz...). Historiker erwähnen außerdem den „Bauernkalender“ (Kalendarz gospodarski. 1640) und den „Polnischen Kalender“ (Kalendarz polski. 1645) sowie den „Katholikenkalender“ (Kalendarz katolicki. 1645) von Kasjan Kalikst Sakowicz.

Auch wenn im 17. Jh. in Vilnius nicht viele Kalender herausgegeben waren, so erschienen hier doch im 16.–17. Jh. manche Ausgaben, die sich mit einer Kalenderreform auseinandersetzten und in denen Diskussionen darüber veröffentlicht wurden. Dadurch erhielten Wissenschaftler unterschiedlichen Glaubens einen kräftigen Anstoß. Das waren: „Über die Verbesserung eines Kalenders“ (O poprawie kalendarza. 1582, 1587, 1589) von Stanislaw Grodzicki (1541–1613), „Römischer Kalender“ (Calendarium Romanum... 1637) von Stanislaw Mysilkowski, „Alter Kalender“ (Kalendarz stary... 1640) von K. K. Sakowicz, „Wahrheitsgetreuer Kalender der Kirche Christi“ (Kalendarz prawdziwy Cerkwi Christusowey... 1644) von Jan Dubowicz, „Exegese des Osterfestes“ (Exegesis Festivitatis Paschalis. 1646) von Jakob Stancykiewicz.

Aus diesen Werken erfährt man über die Mannigfaltigkeit von Kalendern und deren Geschichte. Sie zeugen davon, wie schwer sich der neue Kalender durchsetzte. Aus Angaben bibliographischer Quellen kann man die Schlussfolgerung ziehen, daß im 17. Jh. in Vilnius nicht

viele Kalender erschienen sind, aber Andeutungen in Werken mancher Autoren lassen vermuten, daß nicht alles von den bibliographischen Quellen registriert worden ist.

Im 17. Jh. hatte man begonnen, den so notwendigen Kalender gesondert von Büchern anderer Art (wie etwa Gebetbücher, Psalter) der Gesellschaft darzubieten. Das war gleichsam ein Anlauf zum 18. Jh., das als Jahrhundert der Kalenderreform betrachtet wird. Die Kalender aus diesen Jahrhunderten haben den Boden vorbereitet und bahnten den Weg für den Mitte des 19. Jhs. (1846) erschienenen litauischen Kalender.